

# **Air power: wondermiddel?**

Tweede essay uit een serie van negen  
over de toekomst van de luchtmacht.

## Serie essays over de toekomst van de luchtmacht

Dit is de tweede uit een serie van negen essays over de toekomst van de Koninklijke luchtmacht. De focus van deze serie is *air power*, letterlijk 'luchtmacht': gevechtskracht vanuit de lucht. De nadruk ligt dus niet op de luchtmacht als organisatorische eenheid binnen de Nederlandse krijgsmacht.

De essays verschijnen om de maand in de periode januari tot oktober 2006. Doel is het entameren van een publieke discussie over de toekomst van het luchtwapen, als onderdeel van de Nederlandse krijgsmacht en als instrument van de politiek waarmee een bijdrage aan internationale coalities kan worden geleverd. Velen dachten dat de rol van krijgsmachten na het einde van de Koude Oorlog grotendeels was uitgespeeld. Het tegendeel bleek waar: de afgelopen vijftien jaar is de Nederlandse krijgsmacht vaker dan ooit ingezet. Aan het begin van de 21<sup>e</sup> eeuw wordt onder deskundigen zelfs weer voorzichtig gespeculeerd over grootschalige militaire operaties ter bescherming van vitale belangen. Dit betekent dat de taken en eisen gesteld aan de krijgsmacht, dus ook aan de luchtmacht, permanent evolueren. Met de essayserie hopen we het debat over deze keuzes te stimuleren en informatie aan te dragen om de meningsvorming te scherpen.

## Opbouw van de essayserie

De eerste vier essays richten zich vooral op de 'richtings'-vraagstukken van de luchtmacht. Wat is de rol en positie van Nederland in de wereld en welke krijgsmacht en luchtmacht hoort daarbij (*essay 1*). Hoe heeft het denken over militaire (lucht)inzet zich in de afgelopen vijftien jaar ontwikkeld en hoe is dat vertaald in feitelijke operaties; welke lessen voor de toekomst kunnen we uit de aldus opgedane ervaringen trekken (*essay 2*). Wat betekent de ambitie om de krijgsmacht wereldwijd te kunnen inzetten enerzijds (*essay 3*) en de positionering van Defensie als structurele veiligheidspartner in de binnenlandse veiligheid anderzijds (*essay 4*) voor de luchtmacht.

De volgende vier essays behandelen de 'inrichtings'-vraagstukken die voortvloeien uit de discussie over de toekomstige richting van de luchtmacht. Hoe gaat de luchtmacht de nieuwe technologische en operationele concepten toepassen die een antwoord moeten vormen op de moderne dreigingen van terrorisme, falende staten en de proliferatie van massavernietigingswapens (*essay 5*). Hoe vertalen die nieuwe concepten zich achtereenvolgens in de samenwerking van de luchtmacht met andere delen van de krijgsmacht en in internationaal verband (*essay 6*); de rol van de militair in een steeds verder geautomatiseerde omgeving (*essay 7*); en de behoefte aan nieuwe platformen en systemen voor *air power* (*essay 8*).

De serie wordt afgesloten met een praktische toetsing van het voorafgaande. Gegeven de beperkte financiële middelen: welke afwegingen en keuzes liggen voor, waar zet Nederland op in, welke luchtmacht past ons (*essay 9*).

## **Debat naar aanleiding van de essays**

Parallel aan de publicatie van de essays vinden in 2006 drie discussiebijeenkomsten plaats. In april staat de ontwikkeling in de 'richting' van de luchtmacht centraal naar aanleiding van de eerste vier essays. In juni, na de tweede tranche van vier essays, debatteren we over de toekomstige 'inrichting' van het luchtwapen. In oktober tot slot richt de discussie zich op het onderwerp van het laatste essay, de confrontatie tussen wens en werkelijkheid in de toekomst van de luchtmacht.

De bedoeling is om de negen essays tezamen met een slotbeschouwing naar aanleiding van de debatten tijdens de bijeenkomsten te bundelen en in boekvorm uit te brengen. Publicatie hiervan wordt begin 2007 verwacht.

## **Het Clingendael Centrum voor Strategische Studies**

De essayserie is een initiatief van het Clingendael Centrum voor Strategische Studies (CCSS), in opdracht van het Commando Luchtstrijdkrachten. CCSS is een *joint venture* van het instituut voor internationale betrekkingen Clingendael en de Nederlandse organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek TNO. Door te putten uit het brede expertisebereik van beide moederorganisaties, heeft CCSS een bijzondere kennispositie op het gebied van politiek-strategische en militaire beleidsvorming en planning.

De essays komen tot stand in een team van auteurs, waaronder enkele experts niet verbonden aan CCSS, Clingendael of TNO.

De verantwoordelijkheid voor vorm en inhoud van de essays ligt volledig bij CCSS.

*Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder uitdrukkelijke bronvermelding.*

**Copyright © 2006 Clingendael Centrum voor Strategische Studies**

## Het decennium van *air power*

Na de succesvolle inzet van *air power* tegen de Irakese troepen in Koeweit in 1991 leek de luchtmacht het belangrijkste krijgsmachtdeel te worden. Door intensieve precisiebombardementen waren de Irakezen zo murw gebeukt dat zij door de geallieerde landstrijdkrachten na een strijd van honderd uur en met geringe eigen verliezen uit Koeweit werden verdreven. Het belang van *air power* werd in 1999 nogmaals onderstreept. Tijdens operatie *Allied Force* kwamen er geen landstrijdkrachten aan te pas om de Serviërs uit Kosovo te verdrijven. Dit was de eerste oorlog in de geschiedenis zonder eigen slachtoffers. Uit deze successen trokken velen de conclusie dat militaire macht een bruikbaar instrument dan ooit was geworden. Politieke doelstellingen konden nu met weinig risico voor eigen verliezen worden behaald, terwijl precisiebombardementen ook de tegenstander zoveel mogelijk spaarden. Dit was een belangrijke constatering, omdat de verdediging van belangen en de bescherming van waarden, zoals humaniteit, veel makkelijker zou worden. En luchtmachten zouden voortaan een sleutelrol spelen. In de beginfase van de strijd zouden zij de weg effenen voor een relatief gemakkelijke overwinning met landstrijdkrachten. Zeestrijdkrachten zouden de interventie vooral ondersteunen. Zij waren onontbeerlijk voor de logistiek, maar konden, mits uitgerust met kruisraketten, eveneens bijdragen aan *air power*. In dit essay staat de vraag centraal of de optimistische verwachtingen van de jaren negentig van de vorige eeuw gerechtvaardigd waren. Hoe komt het dat *air power*, en daarmee luchtmachten, ineens in het middelpunt van de belangstelling kwamen te staan? Werd een nieuwe trend ingezet? Veranderde *air power* fundamenteel van aard? Of waren de Golfoorlog en operatie *Allied Force* slechts uitzonderingen die de regel bevestigden?



Figuur 1: *Air power* in actie.

*Air power* maakte door de technologische doorbraken van het einde van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw een opmerkelijke evolutie door. De toepassing van met name micro-elektronica zorgde voor doorbraken op het gebied van

communicatietechnologie, doelopsporing, inlichtingen, en de precisie van wapensystemen. Daardoor werd het mogelijk om met steeds minder vliegtuigen en munitie doelen efficiënter uit te schakelen. Met geavanceerde doelopsporingsmiddelen en precisiewapens werd bovendien het risico op onbedoelde nevenschade beperkt. Wie herinnert zich niet de beelden uit 1991, toen tijdens de Golfoorlog kruisraketten en andere precisiewapens bij wijze van spreken door de ramen van gebouwen naar binnen vlogen, het inwendige verwoestend maar de rest intact latend. Dit was een belangrijke doorbraak, omdat politiek en publiek steeds minder eigen slachtoffers accepteerde en nevenschade in en om het operatiegebied zo veel mogelijk wilden beperken. Oorlogen zouden 'schoon' worden.

### ***Desert Storm (Irak, 1991)***

De luchtoperatie ter bevrijding van Koeweit toonde aan dat moderne oorlogvoering met het gebruik van *air power* – met een hoge mate van snelheid, intensiteit en precisie, een gering aantal slachtoffers en relatief weinig onbedoelde nevenschade – tot een overduidelijke overwinning kan leiden. *Desert Storm* luidde definitief het tijdperk in van *precision age warfare*: aanvallen met precisiewapens bleken dertienmaal zo effectief als aanvallen met ongeleide wapens.

De successen van de jaren negentig misten hun effect niet. Na de Golfoorlog ontstonden in de Verenigde Staten twee scholen. De ene school stelde dat de conventionele oorlogvoering tegen Irak een uitzondering was en asymmetrische oorlogvoering tegen een irreguliere tegenstander, zoals guerrilla's en terroristen, de toekomst vormde. Een conventionele toepassing van de genoemde technologische ontwikkelingen zou hierbij tekortschieten. De andere school beargumenteerde dat de Golfoorlog het doorslaggevend belang van *air power* had aangetoond. Het luchtwapen had de tegenstander klein gekregen en grondtroepen konden vanaf nu het conflict binnen enkele dagen beslechten.

### ***Deny Flight (Bosnië, 1993-1995)***

Het conflict en het succes van *Desert Storm* werd gevolgd door een periode waarin, door het einde van de Koude Oorlog en het uiteenvallen van machtsblokken, verschillende burgeroorlogen ontstonden. Er kon niet werkeloos worden toegezien hoe zich in de Balkan humanitaire rampen voltrokken tussen etnische of religieuze facties. Humanitaire belangen verdrongen hier nationale belangen als leidend motief om militaire middelen in te zetten. Een onderdeel van de interventie in de Balkan was operatie *Deny Flight*, die tot doel had het conflict in te dammen. De Servische luchtmachtstrijdkrachten werden al snel lamgelegd. Daarna werden er steeds meer offensieve taken opgedragen aan de deelnemende NAVO-eenheden, waardoor het accent verschoof naar vredesafdwinging.

De waarheid bleek echter ergens in het midden te liggen. Tijdens de Golfoorlog was slechts 7% van alle verschoten munitie precisiemunitie. Buiten het beeld van de televisiecamera's werd een veel minder schone oorlog gevoerd. Bovendien bleken de aanhoudende bombardementen het regime van Saddam Hoessein niet te verzwakken. Wel waren de luchtstrijdkrachten van de coalitie erin geslaagd de Irakese militaire bevelsstructuur grotendeels te vernietigen, de aanvoer van voorraden en versterkingen voor de Irakese strijdkrachten te ontregelen en zoveel materieel en troepen te vernietigen, dat verder verzet in Koeweit

zinloos was. Voorts bleek dat de aanhoudende bombardementen het moreel van de Irakese troepen langs de grens met Saoedi-Arabië had aangetast. Daardoor kon de coalitie het karwei met relatief weinig moeite konden afmaken. Dat was zonder twijfel een nieuwe ontwikkeling. Voorheen speelde *air power* vooral een ondersteunende rol bij grondoperaties. De Golfoorlog toonde aan dat voor het luchtwapen nu een gelijkwaardige, voorwaardenscheppende rol was weggelegd. Bovendien droeg de inzet van het luchtwapen bij aan het beperken van het aantal slachtoffers aan geallieerde zijde: slechts 131 militairen sneuvelen.

#### ***Deliberate Force* (Bosnië, 1995)**

De val van Srebrenica overtuigde de VN en de NAVO van de noodzaak om de regels van het spel aan te scherpen. Na een (vermeende) Bosnisch-Servische mortieraanval op Sarajevo, waarbij 37 burgers omkwamen, begon op 28 augustus 1995 operatie *Deliberate Force* tegen Bosnisch-Servische eenheden. Hoewel het hier een uitermate beperkte operatie betrof, was het effect onmiddellijk zichtbaar, zeker omdat het samenviel met een zojuist ingezet Kroatisch grondoffensief. Vanaf vijftien locaties in Europa namen 220 vliegtuigen deel, die 3515 sorties vlogen in twee weken tijd, met als doel Servische agressie in te dammen. Er vielen dertig Servische slachtoffers en één NAVO-vliegtuig ging verloren. Het percentage gebruikte precisiewapens was veel groter dan in *Desert Storm*. Het doel van de operatie – Servië tot onderhandelingen te dwingen – werd bereikt.

Door dit succes kreeg de ‘*air power school*’ de overhand in de discussie over de toepassing van militair geweld. Het luchtwapen leek het perfecte middel om de tegenstander onder druk te zetten. Bovendien spaarde het de levens van de eigen grondtroepen en bleef de nevenschade beperkt. Sommige waren er zelfs van overtuigd dat met *air power* veldslagen op de grond al in de lucht zouden worden beslecht en dat daarom fors in luchtmachten moest worden geïnvesteerd. Deze visie leek te worden bevestigd door de inzet van het luchtwapen in Bosnië in 1995. In operatie *Deliberate Force* wist een overweldigende NAVO-luchtoperatie de Bosnisch-Servische tegenstander in twee weken op de knieën te krijgen, hetgeen zou resulteren in de Dayton Akkoorden. Vervolgens bevestigde de oorlog om Kosovo van 1999 in de ogen van de *air power school* wederom hun gelijk.

#### ***Allied Force* (Kosovo, 1999)**

Na een lange periode van vruchteloze diplomatie, waarin duidelijk werd dat Milosevic ommeuze plannen had voor Kosovo, en nadat de VN in maart het aantal ontheemde Kosovaren raamde op 250.000, begon de NAVO op 24 maart 1999 met een beperkt luchtoffensief dat zich langzaam uitbreidde in intensiteit. De operatie eindigde na 78 dagen, waarin met 839 vliegtuigen 38.004 sorties werden gevlogen. Daarvan waren maar 10.484 sorties daadwerkelijk offensief van aard. De trend naar meer precisiewapens was met veertig procent doorgezet. Geen enkele NAVO-militair verloor het leven en slechts twee geallieerde vliegtuigen werden neergehaald. De doelen omvatten naast de Servische troepen, militaire installaties, communicatiefaciliteiten en luchtverdedigingsmiddelen ook de veiligheidsdienst, de media, en de politieke en economische infrastructuur; kortom de pilaren van de macht van Milosevic.

Toch kreeg het onvoorwaardelijke geloof in *air power* tijdens operatie *Allied Force* een domper. De NAVO dacht aanvankelijk binnen twee tot vijf dagen de troepen van president Milosevic uit Kosovo te kunnen verjagen. Het zouden uiteindelijk 78 dagen worden. Tegen de Servische asymmetrische oorlogvoering, bijvoorbeeld door vliegtuigen en luchtdoelartillerie te verbergen, het gebruik van namaakdoelen en de inzet van moeilijk opspoorbare beweeglijke, irreguliere eenheden tegen de Albanese bevolking was het Westerse luchtwapen niet erg effectief. Bovendien bleek na het einde van het conflict dat het aantal door de NAVO geclaimde vernietigde doelen in werkelijkheid veel lager was geweest. Onduidelijke politieke doelstellingen en risicomijdend gedrag, zoals het uitsluiten van de inzet van landstrijdkrachten, ondermijnden de effectiviteit van de luchtcampagne. De politieke worsteling van de NAVO leidde bij president Milosevic tot de conclusie dat hij een kans zou maken als hij niet zou toegeven. Uiteindelijk zou niet militaire dwang met *air power*, maar geheime diplomatie ondersteund door bombardementen de doorslag geven.

#### ***Enduring Freedom (Afghanistan, 2001-)***

*Allied Force* demonstreerde wat *air power* kan ondanks een gebrekkige politieke strategie. *Enduring Freedom* toont aan wat de waarde is van moderne *air power* in een goed *joint* campagneplan. In het najaar van 2001 werd in Afghanistan een beperkte Amerikaanse militaire operatie uitgevoerd om het Taliban-regime ten val te brengen, hoofdzakelijk bestaande uit accurate luchtaanvallen, in samenwerking met Afghaanse oppositiegroeperingen en eigen *special forces*. Eerst werd de militaire infrastructuur van de Taliban aangepakt, werden commandovoeringsfaciliteiten uitgeschakeld en luchtafweer geneutraliseerd. Trainingskampen van Al Qaeda werden vernietigd. Door middel van heerschappij in de lucht begon men vervolgens met het stelselmatig uitschakelen van de militaire eenheden van de Taliban- en de Al Qaeda-strijders. Hierbij was de samenwerking met *special forces* op de grond onontbeerlijk. Net zoals in operatie *Iraqi Freedom* twee jaar later, zouden honderden commandoteams op de grond vijandelijke doelwitten opsporen, identificeren, coalitievliegtuigen oproepen en naar het doel leiden. In deze fase van de strijd was daadwerkelijk sprake van de inzet van het luchtwapen, ondersteund door grondtroepen. Het gevolg was een bijzonder snelle reductie van het Taliban-grondgebied. Begin november 2001 controleerde de Taliban 85 procent van het land. Een week later was dit gebied geslonken tot eenderde van het land. Toen de bombardementen eind december stopten waren er in totaal 38.000 sorties uitgevoerd voor operatie *Enduring Freedom*. Het leiderschap van de Taliban werd vernietigd en Al Qaeda werd succesvol verdreven. Maar militair succes tijdens de aanvalsfase blijkt gemakkelijker te behalen dan succes in de stabilisatiefase. Nog steeds zijn grote delen van het land onveilig, zijn Taliban en Al Qaeda weer actief in Afghanistan en blijft de democratie fragiel. Moderne *Air power* draagt zeker bij aan een snelle *regime change*, maar duurzame vrede en stabiliteit vereist toch een langdurige, veelomvattende en internationale inspanning, waarbij militaire middelen worden gecombineerd met civiele wederopbouw.

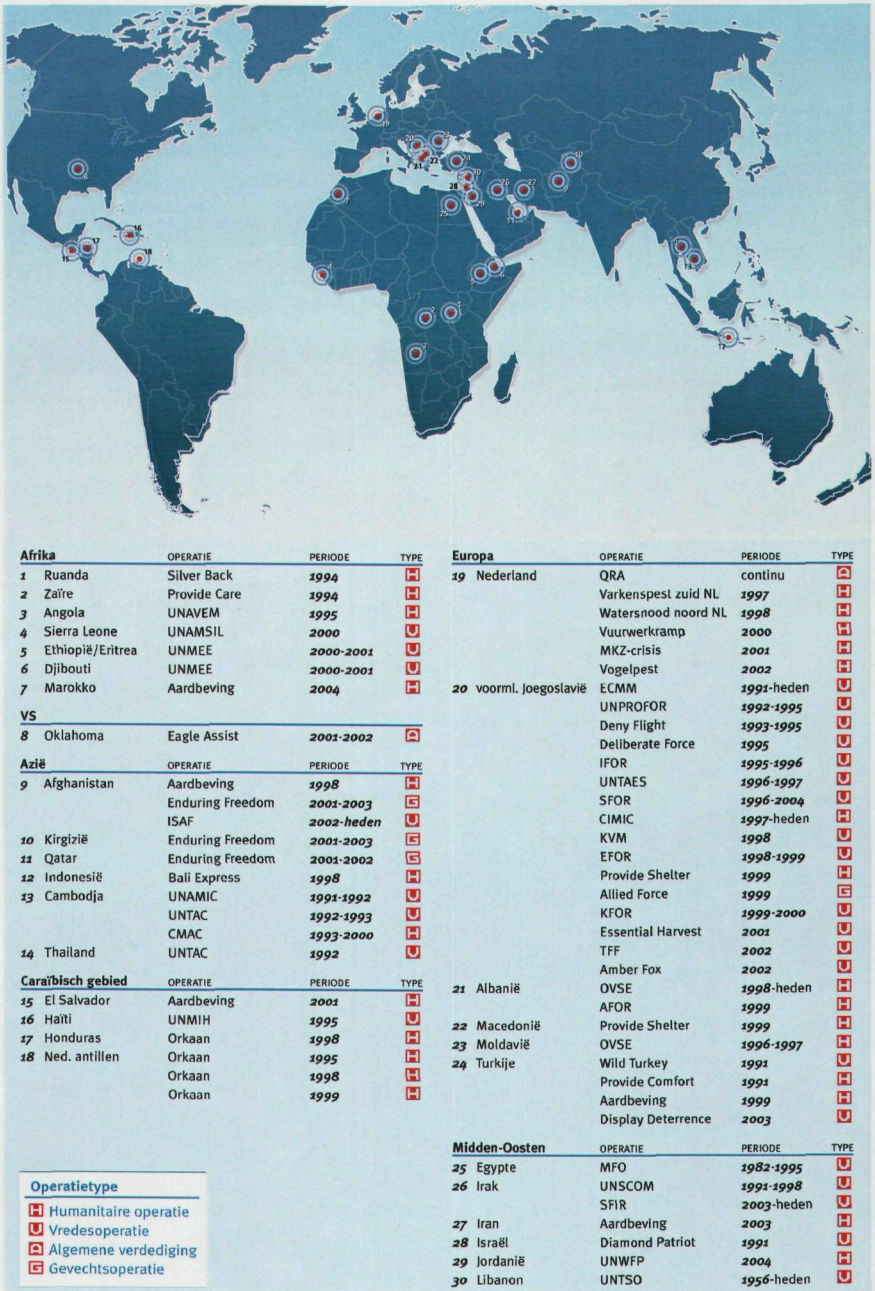
Als we de ontwikkeling van de rol van *air power* in de jaren negentig overzien, dan moet de conclusie zijn dat het belang van *air power* is toegenomen en dat het luchtwapen een eigen, positie heeft verworven in de moderne oorlogvoering en het Westers militaire en politieke denken. Het is echter niet het 'militaire wondermiddel' gebleken, waarmee schone oorlogen

kunnen worden gevoerd en conflicten binnen korte tijd vanuit de lucht kunnen worden beslecht. Een belangrijke verklaring is dat de gevechtsfase of feitelijke interventie in de praktijk een onderdeel van een langer durend conflict is. Wat dit betekend bleek na de interventie in Afghanistan (2001) en Irak (2003). Op de interventie volgende een langdurige stabilisatiefase; een complexe vredesoperatie waarin vredesbewarende activiteiten, wederopbouw en gevechtsacties tegen opstandelingen en terroristen hand in hand gaan. Tijdens de interventie speelde *air power* een voorwaardenscheppende en op sommige momenten zelfs een beslissende rol; tijdens de stabilisatiefase speelde het luchtwapen voornamelijk een ondersteunende rol voor landstrijdkrachten.

Wat betekent deze ontwikkeling voor de Nederlandse defensie en de Koninklijke luchtmacht in het bijzonder? De geschetste technologische ontwikkelingen die leidden tot meer precisie is in Nederland vertaald naar de aanschaf van precisiewapens en de verbetering van de F-16 (*midlife update*). Dankzij die investeringen kon de Nederlandse luchtmacht zich in Kosovo meten met die van de VS, terwijl veel bondgenoten met verouderd materieel het noodgedwongen min of meer lieten afweten. Ook is sinds de jaren negentig steeds vaker een beroep gedaan op de luchtmacht voor inzet in crisisbeheersingsoperaties. Zo is deelgenomen aan operaties in ondermeer Bosnië, Kosovo, Afrika, Irak en Afghanistan. Daarbij is duidelijk geworden dat de helikopters – Apaches, Chinooks en Cougars, die oorspronkelijk slechts bedoeld waren voor ondersteuning van de luchtmobiele brigade – ook ten behoeve van het Korps Mariniers, de gemechaniseerde eenheden of zelfstandig konden worden ingezet. De keuze voor expeditionaire inzet van de Nederlandse krijgsmacht heeft niet alleen consequenties gehad voor de inzet van de heli's maar ook voor luchttransport; zowel tactische (Hercules) en strategische ([K.]DC-10) transportvliegtuigen bleken onontbeerlijk voor het Nederlandse militaire optreden en de ondersteuning van geallieerde eenheden. De eerder genoemde tendensen in de Westerse ontwikkeling van *air power* hebben zich in de Nederlandse context inmiddels naast opwaardering van de F-16s ook vertaald naar extra aanschaf van Chinooks, Hercules-vliegtuigen en een DC-10.

De veranderingen in de rol van *air power* werd behalve door technische en doctrinaire ontwikkelingen, ook door de internationale veiligheidssituatie bepaald. Tijdens de Koude Oorlog was de Koninklijke luchtmacht primair een onderdeel van de geallieerde luchtmacht die in het geval van een grootschalig conflict tegen het Warschaupact zou optreden. De afgelopen vijftien jaar is met *air power* een veel breder scala aan operaties uitgevoerd, internationaal, maar ook voor de nationale veiligheid (zie figuur 2 en bijlage 1). Voordat dieper op deze operaties wordt ingegaan, is het noodzakelijk het begrip *air power* nader te definiëren. Vervolgens worden in grote lijnen de gevolgen van de trends in de veiligheidssituatie belicht.





Figuur 2: Internationale inzet luchtmacht 1990-2005.

## Het begrip ‘air power’

Voor *air power* bestaat geen fatsoenlijke Nederlandse term. De beste vertaling is ‘luchtmacht’; het vermogen om in de lucht (de derde dimensie) de militaire voorwaarden te scheppen om politieke doelstellingen op de grond te realiseren. Flexibiliteit of snelle aanpassing aan de omstandigheden, snelheid en het vermogen grote afstanden te overbruggen zijn dus belangrijke kenmerken. Het vermogen om operaties langdurig te kunnen uitvoeren is afhankelijk van voldoende logistieke ondersteuning, waarbij feitelijk gebruik wordt gemaakt van ondersteunende eenheden, ook van andere landen.

*Air power* en Koninklijke Luchtmacht zijn niet synoniem. Ook de kruisraketten aan boord van fregatten, onbemande vliegtuigen waarmee de CIA raketten op terroristen afschiet en de onbemande verkenningsvliegtuigen van de landmachten vallen onder *air power*. De traditionele voorbeelden van *air power* zijn jachtvliegtuigen, bommenwerpers, bemande verkenningsvliegtuigen en helikopters. Maar ook grond-lucht geleide wapens, ballonnen en zelfs satellieten worden tot *air power* gerekend. Vanwege het gebruik van de ruimte spreekt men dan ook vaak van *air and space power*. *Air power* is weliswaar het specialisme van luchtmachten, maar niet hun exclusieve domein. Voor de luchtmacht speelt *air power* geen ondersteunde rol, maar is het de ‘core business’.

## De veranderde omgeving van *air power*

In de periode van de Koude Oorlog was de internationale orde bipolair; aan de ene kant het kapitalistische Westen, aan de andere kant het communistische Oosten. Deze tweedeling bepaalde ook de aanpak van conflicten in de Derde Wereld. Na de Val van de Muur in 1989 en het einde van de Sovjet-Unie in 1991 ontstond een unipolaire wereld, waarbij rond een dominante VS verschillende landen gewicht in de schaal leggen.

De afgelopen vijftien jaar zijn de internationale betrekkingen complexer geworden. Ten tijde van de Koude Oorlog steunde het Westen op de NAVO als primaire veiligheidsorganisatie, met het Warschaupact als tegenhanger in het oosten. Het Warschaupact werd begin jaren negentig opgeheven. De NAVO bleef bestaan, maar onderging vele aanpassingen in structuur, taken en beleid. Daarnaast eigende vanaf het einde van de jaren negentig ook de Europese Unie (EU) met het Europees Veiligheids- en Defensiebeleid (EVDB) zich een belangrijke rol als veiligheidsinstelling toe. Maar ook organisaties als de OVSE en de Raad van Europa – die zich toelegt op de harmonisatie van wetgeving en mensenrechten – hebben in het stelsel van elkaar overlappende en aanvullende instituties een plaats. Tot slot neemt de VN als enige mondiale organisatie een bijzondere positie in. Deze organisatie ontplooit een grote verscheidenheid aan taken en activiteiten. Een land als Nederland hecht sterk aan de internationale rechtsorde en is daarom lid van vrijwel alle organisaties die voor de internationale veiligheid een rol van betekenis spelen. Dit leidt tot een lappendeken van afspraken en loyaliteiten, waardoor een complex veiligheidsbeleid ontstaat. De NAVO is nog steeds de hoeksteen voor de vorming van coalities voor het uitvoeren van militaire operaties, maar geniet niet langer de exclusieve focus van ons veiligheids- en defensiebeleid. Weliswaar leidt de NAVO de ISAF-operatie in Afghanistan, maar in Irak speelt de NAVO slechts een ondergeschikte rol bij het opleiden van Irakese eenheden en in Bosnië is de NAVO-rol in zijn geheel overgenomen door de EU.



Met het verdwijnen van de dreiging uit het Oosten leek vanuit Westers perspectief de wereld aanvankelijk veiliger te worden. Maar de stabiliteit van de bipolariteit werd vervangen door de instabiliteit van de unipolariteit. De proliferatie van kennis en technologie heeft geleid tot de verdere verspreiding van massavernietigingswapens. Verschillende landen kregen de beschikking over nucleaire, biologische en chemische wapens en raketten.

Een nieuw gevaar ontstond doordat groeperingen en netwerken, waarvan sommigen tijdens de Koude Oorlog waren ontstaan, met geweld invloed in de wereld probeerden uit te oefenen. In de periode 1945-1989 was het verschil in ideologie één van de belangrijkste redenen voor de spanningen tussen Oost en West. In het huidige tijdperk zijn etniciteit, religie en verschillen in welvaart de belangrijkste drijfveren achter of katalysatoren voor conflicten. De intrastatelijke conflicten in voormalig Joegoslavië zijn daarvan een voorbeeld. Ook in verschillende Afrikaanse landen, waaronder Rwanda en Soedan, hebben zich etnische zuiveringen voltrokken. Voorts is de opkomst van de radicale islam een voorbeeld van een beweging gebaseerd op orthodox-religieuze motieven met grote gevolgen voor de veiligheid in de wereld. Door de mondialisering en de kwetsbaarheid van de moderne samenleving voor terroristische aanslagen, lijkt de macht van de soevereine staat in de internationale veiligheidsomgeving ten opzichte van andere spelers af te nemen. Voorheen richtte het Westen zich vooral op dreigingen en conflicten met een interstatelijk karakter, na het einde van de Koude Oorlog steeds meer op risico's met een intrastatelijk karakter.



**Figuur 3: Provincial Reconstruction Team ondersteunt herbouw meisjesschool in Pol-e Khomri, Afghanistan (juni 2005)**

De gewijzigde veiligheidssituatie had grote gevolgen voor de Nederlandse krijgsmacht, en dus ook voor het luchtwapen. In plaats van een 'statisch' conflict tussen Oost en West tegen

de oostgrens van de NAVO, verschoof de aandacht naar de inzet ver buiten de landsgrenzen. Toch wordt voor de bescherming van het eigen grondgebied nog steeds een beroep gedaan op de luchtmacht, variërend van de bescherming van het luchtruim tot bosbrandbestrijding met heli's. Voorts ligt de aard van internationale oorlogvoering niet meer in een grootschalig, conventioneel conflict, maar in kleinschalige conflicten met irregulier optredende tegenstanders en een onoverzichtelijk gevechtveld waarin partijen door elkaar lopen. Als gevolg van deze veranderingen moet binnen een krijgsmacht 'nieuwe stijl' personeel rekening houden met een breder scala aan taken, van nationale veiligheid tot irreguliere conflicten, terwijl het materieel inzetbaar moet zijn voor een grote diversiteit aan missies. Voor de luchtmacht betekent dit dat er continu aandacht moet zijn voor aanpassing van doctrine, materieel en selectie, opleiding en begeleiding van personeel.

## **Nederlands veiligheids- en defensiebeleid**

In de hedendaagse wereld is globalisering een belangrijke factor. Ontwikkelingen op het gebied van het internationale personenverkeer, geld- en goederenstromen en informatie- en communicatietechnologie, zoals *real time* informatie door bijvoorbeeld GSM, internet en massamedia, hebben eraan bijgedragen dat landsgrenzen geen belemmering meer vormen voor kwaadwillenden. Tegelijkertijd hebben niet-statelijke groepen zoals Al Qaeda hun stempel op internationale ontwikkelingen gedrukt. Er is daardoor sprake van een toenemende samenhang tussen interne en externe veiligheid. De bevordering van de stabiliteit of de bestrijding van het internationale terrorisme door Nederlandse militairen in de wereld kan steeds minder los worden gezien van de veiligheid van Nederlandse en Europese burgers in hun eigen leefomgeving. Actieve betrokkenheid bij ontwikkelingen in landen buiten Europa en bij het wel en wee van de plaatselijke bevolking beïnvloedt de Nederlandse veiligheid, zowel in positieve als in negatieve zin. Die actieve betrokkenheid kan immers ook tot gevolg hebben dat de dreiging – mogelijk terroristisch – voor de eigen samenleving toeneemt. Zo zijn Westerse landen die deelnemen aan operaties in Irak en of Afghanistan meermaals door terroristische groepen bedreigd met aanslagen op hun grondgebied.

De hoofddoelstelling van het Nederlandse buitenlands- en veiligheidsbeleid is het verzekeren van de onafhankelijkheid, integriteit, stabiliteit en welvaart van de eigen staat. Nederland heeft daarnaast als enige land de bevordering van de internationale rechtsorde in de grondwet en toont daarom een grote betrokkenheid bij humanitair leed en het tegengaan van schendingen van de rechten van de mens. Onze open economie, die tot de grotere in de wereld behoort, is gebaat bij het onbelemmerde vervoer van goederen en de vrije toegang tot handelsgebieden en grondstoffen. Dit is reeds in essay 1 aan de orde geweest. Voor het verwezenlijken van deze doelstellingen van het veiligheidsbeleid is het van belang de verschillende beleidsinstrumenten – diplomatieke, economische, financiële, humanitaire en militaire – op een samenhangende manier toe te passen. Buitenlands beleid, ontwikkelings-samenwerking en defensie liggen daarbij steeds meer in het verlengde van elkaar.

Het Nederlandse defensiebeleid heeft als doelstelling het formeren, instandhouden en inzetten van een krijgsmacht in het kader van dit veiligheidsbeleid. Het Nederlandse veiligheidsbeleid maakt een onderscheid tussen binnen- en buitenlandse opdrachten. De krijgsmacht kan in het kader van beide opdrachten worden ingezet. De veiligheidssituatie van de laatste jaren laat, zoals hiervoor betoogd, een toenemende verwevenheid zien tussen interne en externe veiligheid.



## **De taken van de krijgsmacht**

Hoe verhouden de ontwikkelingen in de veiligheidssituatie zich met de taken van de krijgsmacht? En wat zijn de gevolgen voor het luchtwapen? De Defensienota van 2000 formuleerde de taken zo:

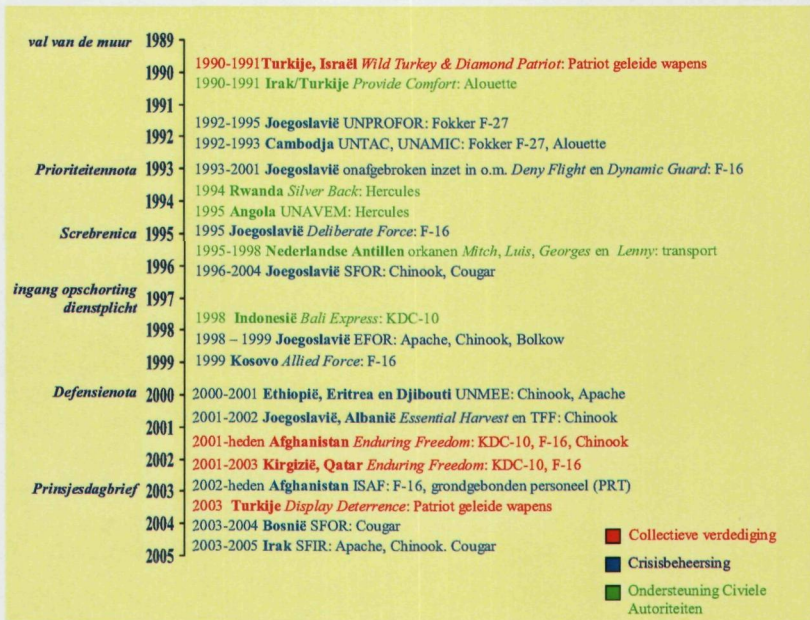
1. Bescherming van de integriteit van het eigen en het bondgenootschappelijke grondgebied, inclusief de Nederlandse Antillen en Aruba. Deze taak staat bekend als de collectieve verdedigingstaak.
2. Bevordering van de internationale rechtsorde en stabiliteit. Deze taak wordt crisis-beheersing, vredesoperatie of stabilisatie genoemd.



**Figuur 4: F-16's en KDC-10 tankervliegtuig opereren vanuit vliegbasis Manas, Kirgizië (oktober 2004).**

3. Ondersteuning van civiele autoriteiten bij rechtshandhaving, rampenbestrijding en humanitaire hulp, zowel nationaal als internationaal. Deze taak staat bekend als de nationale taak.

De betekenis van deze taken en de manier waarop ze worden uitgevoerd, zijn de afgelopen jaren gewijzigd. Bovendien is het onderscheid tussen de taken, mede als gevolg van de toenemende verwevenheid van interne en externe veiligheid, de afgelopen jaren vervaagt. De Defensienota 2000 stelde al vast dat de middelen die nodig zijn voor de eerste en de tweede hoofdtak vrijwel dezelfde zijn, aangezien de verdediging van het bondgenootschappelijke grondgebied in de praktijk neerkomt op regionale crisisbeheersing aan de grenzen van het bondgenootschap. Door de terroristische dreiging is het belang van de derde hoofdtak verder toegenomen en is het verband met de twee andere hoofdtaken sterker geworden. Laten we de taken eens nader beschouwen.



Figuur 5: Inzet luchtmacht buiten Nederland naar hoofdtaken Defensie (1990-2005).

**Collectieve verdediging.** Hoewel deze taak blijft bestaan, is de klassieke invulling ervan – het vermogen om een grootschalige conventionele aanval op het NAVO-grondgebied af te weren – achterhaald. Inmiddels vormen terrorisme en in mindere mate massavernietigingswapens en de daarmee samenhangende gevolgen de meest acute bedreigingen. De militaire capaciteiten van de NAVO garanderen echter onverminderd de territoriale integriteit van de lidstaten en Defensie blijft uiteraard ook verantwoordelijk voor de territoriale integriteit van de Nederlandse Antillen en Aruba. Maar in wezen is een variatie op het aloude concept van ‘voorwaartse verdediging’ ontstaan. Tijdens de Koude Oorlog was het zaak het NAVO-gebied zo dicht mogelijk tegen de oostgrens te verdedigen. Operatie als *Enduring Freedom* en de stabilisatiemacht in Afghanistan (ISAF) zijn tegenwoordig gericht op de strijd tegen het terrorisme in Afghanistan en omstreken om te vermijden dat terroristen in Europa hun acties kunnen uitvoeren.

*De rol van het luchtwapen.* De luchtmacht bewaakt de integriteit van het luchtruim van Nederland en de bondgenoten, maar wordt in de praktijk hoofdzakelijk ver buiten de landsgrenzen ingezet. De bescherming van het eigen territorium tegen een bedreiging als gevolg van deelneming aan crisisbeheersingsoperaties ligt voor de luchtmacht vooral op het gebied van luchtverdediging. Te denken valt aan de verdediging tegen aanslagen vanuit de lucht uitgevoerd door terroristen. ‘9/11’ is daarvan een voorbeeld. Bovendien bestaat tijdens een interventie, waaraan Nederlandse militaire eenheden deelnemen, het risico dat partijen ter vergelding naar andere wapens grijpen, bijvoorbeeld ballistische raketten. Tijdens de Golfoorlog in het begin van de jaren negentig vuurde Irak bijvoorbeeld raketten op Israël af met als doel het conflict te verbreiden en chaos te creëren. Het bereik, de nauwkeurigheid en de draagkracht van dit soort wapens neemt toe, terwijl de kosten, in vergelijking met



moderne luchtstrijdkrachten, relatief gering zijn. Dat zou er toe kunnen leiden dat regimes landen die interventies uitvoeren kunnen afschrikken.

Ballistische projectielen kunnen niet alleen worden voorzien van conventionele wapens, maar ook van nucleaire, chemische en biologische wapens. Het risico dat Nederland loopt is relatief gering, maar noopt toch tot het nemen van maatregelen. De verdediging van het luchtruim boven Nederland zal in eerste instantie binnen NAVO-verband geschieden. Daarnaast kan Nederland altijd van haar recht op zelfverdediging gebruikmaken, ook buiten NAVO-verband. Daartoe beschikt de luchtmacht over het *Control and Reporting Centre* (CRC) te Nieuw Milligen, over de wapensystemen van de Groep Geleide Wapens (GGW) en jachtvliegtuigen van de vliegbases Leeuwarden en Volkel. Coördinatie met objectgebonden luchtverdedigingsmiddelen van andere krijgsmachtdelen zal voor wat betreft de taakuitvoering binnen het nationale luchtruim door het CRC geschieden.

#### Collectieve verdediging en air power: 9/11

Na de aanslagen van 11 september 2001 in New York en Washington heeft een evaluatie plaatsgevonden van de mogelijkheden dergelijke aanslagen in Nederland te voorkomen. In die evaluatie is het volgende geconstateerd: De luchtmacht beschikt over de middelen om de integriteit van het luchtruim te bewaken in de vorm F-16's voor de *Quick Reaction Alert* (QRA); en het luchtruimbewakingscentrum te Nieuw Milligen. De Minister van Justitie heeft zeggenschap over nationaal in te zetten middelen om aanslagen zoals op 11 september 2001 boven en in Nederland te kunnen verijdelen. De *air power* middelen blijven echter in handen van de luchtmacht.

**Crisisbeheersing.** De omvang en de inrichting van de krijgsmacht wordt steeds nadrukkelijker op deze taak afgestemd. Het aantal missies op grond van hoofdstuk VI van het VN-Handvest – 'blauwhelmen' die met instemming van de strijdende partijen trachten de vrede te bewaren en geweld slechts ter zelfverdediging toepassen – is sinds het midden van de jaren negentig afgenomen. Geavanceerde krijgsmachten zoals die van Nederland nemen nu vooral deel aan complexe vredesmissies of stabilisatieoperaties. Vooral optreden in intrastatelijke conflicten vereist steeds vaker robuust optreden om de strijdende partijen te scheiden en het conflict te beëindigen. Deze operaties worden steeds meer gekenmerkt door een intense, maar relatief korte interventie hoog in het geweldsspectrum, meestal gevolgd door een al dan niet langdurige stabilisatiefase. Stabilisatie vereist gevechtseenheden als onderdeel van een vredesmacht die een veilige omgeving schept waarin wederopbouw of humanitaire hulp mogelijk wordt.

**De rol van het luchtwapen.** Bij de bescherming en bevordering van de internationale rechtsorde en stabiliteit, door deelname aan crisisbeheersingsoperaties en militaire interventies hebben luchtstrijdkrachten in de jaren negentig van de vorige eeuw een belangrijke rol gespeeld. Tijdens de operaties *Deliberate Force* in het voormalig Joegoslavië (1995) en *Allied Force* in Kosovo (1999) vormden luchtstrijdkrachten, waaronder de inzet van de Nederlandse, een belangrijk militair instrument voor het bereiken van de politieke doelstelling. De crux zit echter in de stabilisatieoperaties. Luchtmachten blijven voorwaardenscheppend voor succesvolle grondoperaties tijdens de feitelijke interventie, maar zijn vooral ondersteunend tijdens de vredesoperatie of stabilisatiefase. De erkenning dat stabilisatie een complexe mix is van vredes- en gevechtsoperaties aangevuld met wederopbouwactiviteiten heeft grote invloed gehad op het denken van de *air power* school. In de

stabilisatiefase is *air power* hoofdzakelijk ondersteunend aan landstrijdkrachten. Dit heeft er mede toe geleid dat de vanaf het ontstaan van *air power* geuite verwachting dat andere krijgsmachtdelen minder belangrijk zouden worden, niet is uitgekomen.

#### Crisisbeheersing en *air power*: *Allied Force* (Kosovo)

Van 23 maart 1999 tot 7 juni 1999 vond boven het voormalig Joegoslavië de operatie *Allied Force* plaats. Deze zogenaamde *Non Article 5 Crisis Response Operation* werd uitgevoerd door een NAVO coalitie, waaraan ook Nederland met F-16's deelnam. Belangrijk onderdeel in de operatie waren de luchtaanvallen tegen diverse gronddoelen in Servië en Kosovo. Een Nederlandse F-16 heeft daarbij een Servische MiG-29 neergeschoten, toen deze de NAVO-operatie wilde verstoren. Ook zijn verschillende Servische militaire vliegvelden en gronddoelen door Nederlandse jachtvliegtuigen aangevallen.

**Nationale taken.** Deze taak richt zich tegenwoordig op militaire bijstand en steunverlening aan civiele autoriteiten in het geval van grootschalige rampen en crises, alsmede terrorismebestrijding. Civiele autoriteiten doen steeds vaker een beroep op militaire bijstand. De reden is dat de (potentiële) omvang van rampen en crises en de effecten van terreuraanslagen de afgelopen jaren groeiden. Civiele autoriteiten kunnen dit niet langer alleen aan en zien Defensie nu als structurele veiligheidspartner.

*De rol van het luchtwapen.* Taken in het kader van de ondersteuning van civiele autoriteiten zijn bij wet aan de krijgsmacht opgedragen of vloeien voort uit interdepartementale of internationale overeenkomsten. Concreet gaat het om maatschappelijke steunverlening, zoals reddingsoperaties, hulp bij rampen, opsporing van milieudelicten, optreden bij grensoverschrijdende misdaad en bijdragen in het kader van wapenbeheersingsovereenkomsten ter uitvoering van verificatiebepalingen. Voorbeelden hiervan zijn de inzet bij de bestrijding van de varkenspest en de vogelgriep, de hulp bij de wateroverlast en de bescherming van vitale objecten door de Koninklijke Marechaussee. De *Search and Rescue*-eenheid (SAR) van de luchtmacht is uitgerust met reddingshelikopters en gestationeerd op de Vliegbasis Leeuwarden. Deze SAR-eenheid is in de eerste plaats bedoeld om vliegtuigen die boven de Noordzee met hun schietstoel hun vliegtuig hebben verlaten uit zee te redden. In de loop der jaren is als belangrijkste neventaak het uitvoeren van patiëntenvluchten vanaf de Waddeneilanden ontstaan. Voorts kan de SAR worden ingezet bij watersnood in Nederland, zoals in 1995, waarbij opsporing en redding van drenkelingen, dan wel van mensen die door het opringende water geïsoleerd van de buitenwereld zijn geraakt, veelvuldig voorkomt. Ook verkenningsvliegtuigen van de luchtmacht kunnen worden ingezet bij dit soort calamiteiten. Een bekend voorbeeld is het gebruik van infrarood camera's om de verzadigings-toestand van de dijken vast te leggen. Voorts kan ook de verspreiding van het water met overzichtsfoto's in kaart worden gebracht.

Transporttoestellen van de luchtmacht kunnen worden ingezet ten behoeve van zeer uiteenlopende hulpoperaties binnen het Koninkrijk en daarbuiten. Diverse hulpoperaties bij orkaanschade op de Nederlandse Antillen en elders in het Caribische gebied zijn daarvan een goed voorbeeld. Ook hulpoperaties ten behoeve van Nederlanders in den vreemde behoren tot takenpakket van de luchtmacht. Zo heeft tijdens de crisis in Indonesië van begin 1998 een KDC-10 toestel van de luchtmacht ruim 300 Nederlandse burgers van het eiland



Bali geëvacueerd en werd de Luchtmacht wederom ingezet voor de evacuatie van Europeanen uit Ivoorkust in 2004. Tijdens de internationale hulpactie naar aanleiding van de tsunami die eind 2004 grote verwoestingen aanrichtte in het gebied rond de Indische Oceaan hebben KDC-10's veel vluchten met hulpgoederen vanuit Europa en zelfs vanuit China uitgevoerd naar het rampgebied.

Naast het verlenen van hulp in rampensituaties, levert de luchtmacht ook hulp op incidentele basis, zoals opsporing van misdrijven door het luchtverkenningssquadron en het vervoer van zeer grote stukken materieel per helikopter naar onbereikbare plaatsen. Bij omvangrijke en/of langdurige nationale behoefte aan militaire bijstand levert de luchtmacht ook in personele zin een bijdrage, bijvoorbeeld bij de watersnood van 1995, bij het transporteren van te ruimen varkens tijdens operatie 'Knor' en bij het controleren van grensverkeer tijdens de Mond- en Klauwzeerepidemie in 2001.

Zoals elk krijgsmachtdeel beschikte de luchtmacht over een Explosievenopruimingsdienst (EOD). Vanwege de omvang van haar aanwezigheid in Zuid-Nederland, wordt de EOD van de luchtmacht nationaal voornamelijk ingezet in de provincies Noord-Brabant en Zeeland. Voorts is een van de belangrijke taken van de EOD het verlenen van bijstand bij het bergen van vliegtuigwrakken van hedendaagse ongelukken en van de Tweede Wereldoorlog. Voor het overige is de EOD verantwoordelijk voor het bergen en onschadelijk maken van explosieven op alle vliegbases en objecten van de luchtmacht, en op de oefenrange op Vlieland. In het kader van de door de Prinsjesdagbrief 2003 in gang gezette reorganisatie is de EOD van de luchtmacht, samen met de EOD's van de andere krijgsmachtdelen opgegaan in één defensiebrede organisatie.

## **Taken en middelen van het Nederlandse luchtwapen**

De Nederlandse Defensieorganisatie is gestructureerd rond vier krijgsmachtdelen: marine, landmacht, luchtmacht en marechaussee. De technische vooruitgang en veranderd politiek inzicht heeft geleid tot een toegenomen en nog steeds toenemende integratie van capaciteiten en aansturing van de krijgsmachtdelen, sinds september 2005 aangeduid als 'operationele commando's'. Hierdoor is de opbouw en inzet van de krijgsmachtdelen in toenemende mate een zaak van een geïntegreerde krijgsmacht geworden. Een van de meest in het oog springende gevolgen is de veranderde taak van de Chef Defensiestaf, die nu als Commandant der Strijdkrachten (CDS) sinds september 2005 de touwtjes voor de besturing en de inzet van de hele krijgsmacht in handen heeft.

Uiteraard heeft ieder krijgsmachtdeel specifieke doelstelling en taken. De luchtmacht – het Commando Luchtstrijdkrachten (CLSK) - verdedigt het luchtruim en ondersteunt operaties te land en ter zee. Het Commando Luchtstrijdkrachten is voorbereid om overal ter wereld bij te dragen aan missies. Het Commando Luchtstrijdkrachten levert met haar wapensystemen *air power* in de vorm van luchtverdediging, luchtsteun, verkenning en transport.

### Voorbeelden van inzet door het Commando Luchtstrijdkrachten

#### Deelname aan crisisbeheersingsoperaties:

- Luchttransport o.a. ten behoeve van humanitaire hulpverlening.
- OEF in Afghanistan met 4 Chinook helikopters.
- ISAF in Afghanistan met een C-130 Hercules transportvliegtuig en vier F-16's.

#### Civiele steunverlening:

- Zieken- en gewondentransport per helikopter (met name) vanaf de Waddeneilanden.
- Het beschikbaar stellen van radarinformatie en uitvoeren van verkenningsvluchten (voor o.a. Justitie).
- Op verzoek het verstrekken van meteogegevens voor civiele doeleinden.

#### Overige taken:

- Het ondersteunen van grond- en zeekrachten, waaronder het uitvoeren van foto-verkenningsvluchten.
- Het verzorgen van luchttransport voor de gehele Nederlandse krijgsmacht, de Leden van het Koninklijk Huis en de Regering.
- Het bewaken en beveiligen van het Nederlandse luchtruim.
- Het verzorgen van de luchtverkeersbeveiliging in een gedeelte van het Nederlandse luchtruim.
- Het opsporen en redden van vermiste vliegtuigbemanningen boven zee.

*Air power* is onlosmakelijk verbonden met gevechtsvliegtuigen die de kern van de luchtmacht vormen. Met jachtvliegtuigen wordt bijvoorbeeld het luchtruim gecontroleerd, zodat andere gevechtsvliegtuigen de grondtroepen kunnen ondersteunen met vuursteun en transportvliegtuigen logistieke steun kunnen leveren. *Air power* is een product dat ontstaat door samenwerking van vele onderdelen van de luchtstrijdkrachten. In de eerste plaats is voldoende gekwalificeerd en gemotiveerd personeel van grote invloed op de kwaliteit van het geleverde product. Naast jachtvliegtuigen zijn er diverse andere platforms en systemen, zoals gevechts- en transporthelikopters, transportvliegtuigen en tankers, onbemande verkenningsvliegtuigen, luchtverkeers- en gevechtsleiding en grondgebonden luchtverdediging. Logistieke ondersteuning is van groot belang om het product te kunnen leveren en in stand te houden. De omvang en kwaliteit van de slagkracht wordt niet alleen bepaald door elk systeem of onderdeel afzonderlijk, maar vooral ook door de manier waarop die verschillende elementen met elkaar samenwerken. Slagkracht is geen simpele optelsom van de elementen. Die elementen kunnen elkaar versterken, maar ook verzwakken als ze niet goed op elkaar zijn ingespeeld. Deze essentie wordt wel aangeduid als de *air power-formule*. Deze moet niet worden gezien als een wiskundige som, maar als middel om de belangrijkste elementen van het luchtwapen op elkaar af te stemmen.

Moderne militaire operaties zijn samenwerkingsverbanden tussen de verschillende krijgsmachtdelen; dit is een trendbreuk met de ontwikkeling gedurende de Koude Oorlog waarbij de krijgsmachtdelen nagenoeg afzonderlijk leken te opereren en samenwerking alleen internationaal plaatsvond. Ervaringen met kleinschalige vredes- en stabilisatieoperaties gaven een belangrijke impuls aan het nationale denken over de uitvoering van operaties. Het gezamenlijke optreden van meerdere krijgsmachtdelen staat bekend als *joint* optreden.

Oorspronkelijk ging het daarbij om grootschalige samenwerking tussen verschillende onderdelen van de krijgsmachtdelen onder één gezamenlijk of *joint* commando. Tegenwoordig vindt deze samenwerking ook plaats op een lager, kleinschaliger niveau. Deze *jointness* wordt tegenwoordig gezien als kritische succesfactor. De geïntegreerde samenwerking van de luchtmobiele brigade van het Commando Landstrijdkrachten en de Tactische Helikopter Groep van het Commando Luchstrijdkrachten in de Air Manoeuvre Brigade is een ver doorgevoerde vorm van *joint* optreden. Daarnaast opereert de luchtmacht nog steeds in internationaal verband, binnen de NAVO, maar ook in Europees verband of in operaties met bevriende naties. Wanneer de luchtmacht – of een van de andere krijgsmachtdelen met hun tegenhangers – internationaal samenwerkt met andere luchtmachten spreken we van *combined* optreden.

In juni 2003 werd besloten dat de Koninklijke luchtmacht met diverse wapensystemen zou deelnemen aan de *NATO Response Force* (NRF). Deze NAVO-eenheid bestaat uit een wisselende samenstelling van land-, zee- en luchtmachtcomponenten van de lidstaten. De NRF staat voortdurend paraat om ingezet te worden en is technologisch geavanceerd, flexibel en interoperabel. De luchtmacht zet hiervoor jachtvliegtuigen, helikopters, luchttransportvliegtuigen en Patriot-eenheden in. Daarnaast kan de luchtmacht ook een bijdrage gaan leveren aan de *Battle Groups*, de snel inzetbare militaire eenheden van de Europese Unie.

Een bijzondere taak van de luchtmacht is het 24 uur per dag en 7 dagen in de week paraat staan voor de bescherming van het luchtruim en voor steunverlening. Daarvoor zijn diverse eenheden beschikbaar.

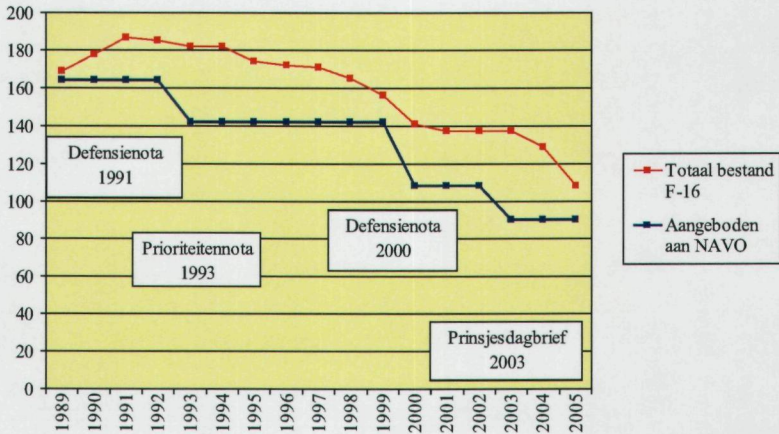
Type eenheid	Aantal in te zetten eenheden	Reden
Jachtvliegtuigen	2 F-16's	Bescherming luchtruim boven Nederland
Transporthelikopters	1 Chinook	Hulp bij calamiteiten, brandbestrijding, evacuatie
	1 Cougar	Hulp bij calamiteiten, brandbestrijding, evacuatie
Light Utility helikopters	3 AB-412's	Reddings- en opsporingsoperaties, patiëntenvervoer
Luchttransport	1 KDC-10 1 Hercules	Voor Justitie, Buitenlandse Zaken, Binnenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking
Explosievenopruiming	2 Militairen	Voor Justitie en Binnenlandse Zaken of voor lokale overheden

Figuur 6: Overzicht taken en middelen ten behoeve van parate nationale inzet.

## Ontwikkeling van Nederlandse *air power* (1990-2005)

Na de val van de Muur in 1989 werd de Koninklijke luchtmacht geconfronteerd met een reeks van reorganisaties en bezuinigingsrondes. In 1991 gaf de Defensienota een eerste aanzet om de krijgsmacht om te vormen naar een beperktere, maar flexibelere krijgsmacht.

Twee jaar later zou de Prioriteitennota de omslag naar een expeditionaire krijgsmacht inluiden, met opschorting van de dienstplicht en oprichting van ondermeer de luchtmobiele brigade. Echter, het innen van het zogenaamde 'vredesdividend' zou leiden tot verdere bezuinigingen, waarbij de Defensienota van 2000 en de Prinsjesdagbrief van 2003 verdere aanzienlijke reducties en reorganisaties aankondigden. Terwijl de middelen van de krijgsmacht werden aangepast aan het krimpand financieel aandeel van de rijksbegroting, veranderde ook de doctrine en daadwerkelijke inzet van de verschillende luchtmachtmiddelen. Wat zijn de gevolgen voor de Koninklijke luchtmacht geweest?



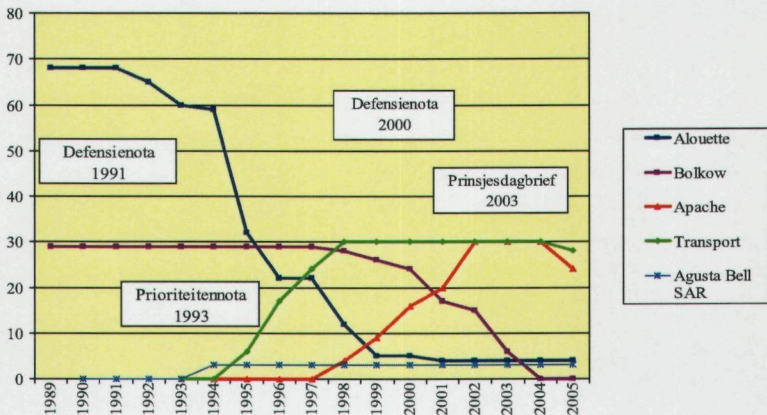
Figuur 7: Het aantal F-16 jachtvliegtuigen door de tijd.

**Jachtvliegtuigen.** Het jachtvliegtuig is het hart van de Nederlandse luchtmacht. Midden jaren zeventig koos Nederland de F-16 *Fighting Falcon* als opvolger van de F-104 *Starfighter*. In de jaren tachtig werd besloten ook de NF-5 *Freedom Fighter* te vervangen door de F-16. Er werden uiteindelijk in totaal 213 toestellen afgeleverd, en de F-16 squadrons opereerden vanaf vijf militaire vliegvelden. Vanaf de eerste Defensienota in 1991 zou elke bezuinigingsronde minimaal een squadron (18 vliegtuigen) opeisen, met als uitzondering de Defensienota 2000. Ook toen bestond wederom het voornemen om een squadron op te heffen, echter het jaar daarvoor hadden de Nederlandse F-16's zich bewezen in operatie *Allied Force*. De Nederlandse luchtmacht bleek niet alleen procentueel evenveel gevechtsvluchten te hebben gevlogen als de Britse *Royal Air Force* en de Franse *L'Armée de l'Air*, maar de Nederlandse jachtvliegers profileerden zich als bijzonder professionele piloten. Hiermee werd veel lof, met name vanuit de Amerikaanse hoek, geoogst. Het optreden van de F-16's werd eveneens breed uitgemeten in de nationale media, met veel aandacht voor het neerschieten van een MiG-29. Wellicht als gevolg hiervan spaarde de Tweede Kamer een squadron F-16's. Middels de Motie Van den Doel werd zelfs extra geld beschikbaar gesteld om het squadron te behouden. Anderhalf jaar later bewees *air power* zich wederom toen het Taliban regime in Afghanistan werd weggevaagd, hoewel deze keer Nederlandse F-16's geen deel hadden in de daadwerkelijke gevechtsoperaties. Toen het Strategisch Akkoord in 2003 wederom het schrappen van een F-16 squadron in het vooruitzicht stelde, werd de bezuiniging zonder protest door het parlement geaccordeerd, met daarbij ook nog de sluiting van één van de F-16 vliegvelden. Inmiddels bestaat het F-16 bestand uit 108



toestellen, die vanaf twee vliegbases (Volkel en Leeuwarden) opereren (zie figuur 7).

Sinds kort hebben alle toestellen een *mid-life update* ondergaan, waarbij de avionica en elektronica ingrijpend zijn gemoderniseerd. Daardoor is de F-16 nu ook in staat om onder alle weersomstandigheden en 's nachts operaties uit te voeren, met de nieuwste precisiewapens. Door de verandering in de aard van operaties, met meer nadruk op precisiewapens en het vermijden van eigen verliezen en nevenschade heeft ook een verschuiving plaatsgevonden in de wijze van opereren: minder nadruk op het laagvliegen en meer aandacht voor *medium altitude* ondersteuning van het landoptreden.



Figuur 8: Het aantal helikopters door de tijd.

**Helikopters.** Het helikopterbestand van de Koninklijke luchtmacht is in de afgelopen 15 jaar het meest ingrijpend veranderd. In 1989 werden de Alouette III en de Bölkow Bo-105 nog voornamelijk ingezet als observatiemiddel en voor (beperkt) personenvervoer, gewondenvervoer en commandovoering. Anno 2006 beschikt de luchtmacht over 11 Chinooks en 17 Cougars, en 29 Apache gevechtshelikopters (waarvan vijf mogelijk worden verkocht). De oprichting van de luchtmobiele brigade luidde een keerpunt in. Deze expeditionaire eenheid moet overal ter wereld kunnen worden ingezet met ondersteuning door transport- en gevechtshelikopters. De middelzware transporthelikopters van het type Chinook bewezen direct hun waarde als werkpaarden, en zijn in onder meer Joegoslavië, Irak en Afghanistan intensief benut. Het verlies van twee toestellen in Afghanistan (door ongevallen) maakte alsnog duidelijk dat het risico van verliezen bij helikopters – in tegenstelling tot bij de F-16's – niet was ingecalculeerd in de behoeftstellingen. Het verlies van twee Chinooks en een Apache diende derhalve te worden gecompenseerd door aanvullende bestellingen.

De Apache gevechtshelikopter, oorspronkelijk ontworpen om een beslissende rol in de massale gevechten tegen de tanks van het Warschau Pact te spelen, werd eveneens aangepast aan de veranderde veiligheidssituatie. De Apache is ingezet in Joegoslavië, Irak en Afghanistan, en levert ter ondersteuning van grondtroepen aanzienlijke gevechtskracht vanuit de lucht, zowel tijdens gevechts- als stabilisatieoperaties. Het verkopen van vijf van

de 29 toestellen (een van de bezuinigingen van de Prinsjesdagbrief 2003) lijkt dan ook niet te stroken met het beroep dat veelvuldig wordt gedaan op deze zwaar bewapende helikopter.



**Figuur 9: Twee Chinooks, een Apache en een Cougar boven Irak.**

**Transportvliegtuigen.** Het tekort aan strategisch luchttransport werd duidelijk tijdens het bondgenootschappelijk optreden tegen Servië in 1999 en in andere crisisoperaties. Sindsdien hebben de Europese Unie (EU) in het *European Capabilities Action Plan* (ECAP) en de *Prague Capabilities Commitment* van de NAVO-top in Praag (2002) strategisch luchttransport aangemerkt als een bijzonder aandachtsgebied, en lidstaten worden aangespoord hierin te investeren. Ook binnen de Nederlandse krijgsmacht is de vraag naar luchttransport aanzienlijk gestegen. Nederlandse deelname aan crisisbeheersingsoperaties houdt in dat de eigen militairen en hun uitrusting naar de crisishaard dienen te worden overgebracht. Voorts wordt de inzet zelf, vanuit Nederland logistiek ondersteund. Het bestand aan transporttoestellen is daarom ook uitgebreid met twee Hercules transportvliegtuigen en één DC-10. Met deze uitbreiding wordt weliswaar tegemoet gekomen aan het nationale en Europese tekort aan strategisch transport, maar met name op het gebied van zwaar materieel schiet de nationale luchttransportcapaciteit nog steeds te kort.

**Grondgebonden eenheden.** De Groep Geleide Wapens (GGW), uitgerust met Patriot luchtdoelraketten, is verantwoordelijk voor de grondgebonden luchtverdediging. Tijdens de Golfoorlog van 1991 werden de Nederlandse Patriot-raketten ingezet om het Israëliëch luchtruim te beschermen tegen aanvallen met Scud-raketten. Ook in 2003 werd gevreesd voor een Irakese aanval met ballistische raketten, daarom hebben Nederlandse Patriot-eenheden onder artikel 4 van het NAVO verdrag het Turks luchtruim bewaakt. Met de gemoderniseerde PAC-3 variant van de Patriot-raket beschikt Nederland momenteel over een van de modernste raketten tegen ballistische raketten. Maar het personeel van de luchtmacht kan ook worden uitgezonden zonder groot wapensysteem. De explosievenopruimingsteams hebben mijnen geruimd in verschillende door conflicten geteisterde



gebieden, en recentelijk heeft luchtmacht personeel een *Provincial Reconstruction Team* (PRT) gevormd om invulling te geven aan de wederopbouw van Afghanistan.

**Reorganisatie.** Momenteel wordt de krijgsmacht ingrijpend gereorganiseerd op basis van de Prinsjesdagbrief 2003. Het doel is tweeledig: enerzijds de implementatie van de personeelsreductie die voortvloeit uit de in de brief opgedragen bezuinigingen, anderzijds worden de bevelhebberstaven van de krijgsmachtdelen opgeheven en beleidsverantwoordelijkheden overgedragen naar de Defensiestaf. De nieuwe organisatie van de luchtmacht, het Commando Luchtstrijdkrachten, is uitvoeringsverantwoordelijk en levert het operationeel product *air power* aan de Commandant der Strijdkrachten (CDS). Eén en ander is in september 2005 formeel van kracht geworden.

### ***Air power: wondermiddel?***

De technologische doorbraken van het einde van de jaren tachtig van de vorige eeuw en de veiligheidssituatie die in de jaren negentig is ontstaan hebben grote invloed gehad op de ontwikkeling van *air power*, en daarmee op luchtmachten over de gehele wereld. Technologische doorbraken verhoogden de effectiviteit van het luchtwapen, waardoor snelle successen met weinig eigen verliezen en ongewenste nevenschade mogelijk werden. Hierdoor zagen vele politici *air power* gedurende de jaren negentig als militair wondermiddel. Na het succes van de Golfoorlog van 1991 constateerden zij dat 'schone oorlogen' nu mogelijk waren. Dit was het idee van voorwaardenscheppende *air power*.

Aan het eind van de vorige eeuw ontstond meer realisme. *Air power* bleek tijdens latere gevechtsoperaties en interventies inderdaad een sleutelrol te spelen door in het begin van de strijd een beslissende klap uit te delen, waarna landstrijdkrachten met weinig moeite de klus konden klaren. Maar ook bleek dat het luchtwapen alleen geen snelle overwinningen kon garanderen. Dat werd duidelijk tijdens de operaties in Afghanistan en Irak. Daar bleek dat de aanvankelijke successen in de interventiefase door het voorwaardenscheppend optreden van de luchtmacht mogelijk waren, maar dat tijdens de daaropvolgende stabilisatiefase de gevechtskracht van de luchtmacht minder terzake deed. In de stabilisatiefase speelde de luchtmacht vervolgens hoofdzakelijk een ondersteunende rol voor landstrijdkrachten.

Van groot belang was voorts dat *joint* en *combined* optreden steeds meer als kritische succesfactor werd beschouwd. *Air power* toonde wederom aan dat het een gelijkwaardig aandeel aan militaire operaties kan leveren, waarbij eenheden uit verschillende landen en van meerdere krijgsmachtdelen gezamenlijk optreden.

*Air power* bleek geen wondermiddel. In sommige scenario's, zoals operatie *Allied Force*, was een beslissende rol voor *air power* weggelegd. Maar het grootste belang ligt toch vooral in de voorwaardenscheppende en ondersteunende rol.

**Bijlage 1: overzicht van luchtmachtinzet naar type middelen**

Periode	Naam operatie	Locatie	Wapensysteem
<b>Jachtvliegtuigen</b>			
1993-1995	Deny Flight	Balkan	F-16
1995	Deliberate Force	Balkan	F-16
1996-2001	Dynamic Guard	Balkan	F-16
1999	Allied Force	Balkan	F-16
2001-2003	Enduring Freedom	Kirgizië	F-16
2001-heden	Enduring Freedom	Afghanistan	F-16
2002-heden	ISAF	Afghanistan	F-16
<b>Gevechtshelikopters</b>			
1998-1999	EFOR	Joegoslavië	Apache
2000-2001	UNMEE	Djibouti	Apache
2001-heden	Enduring Freedom	Afghanistan	Apache
2003-2005	SFIR	Irak	Apache
<b>Transporthelikopters</b>			
1991	Provide Comfort	Turkije + Irak	Alouette III
1991-1992	UNAMIC	Cambodja	Alouette III
1991-heden	ECMM	Bosnië	Alouette III
1995-1996	IFOR	Bosnië	Alouette III
1996-2004	SFOR	Bosnië	Chinook, Cougar
1998-1999	EFOR	Balkan	Chinook, BO-105
1998-heden	OVSE	Albanië	Chinook
1999	AFOR	Albanië	Chinook
1999	Provide shelter	Albanië	Chinook, BO-105
1999-2000	KFOR	Kosovo	Chinook, BO-105
2000-2001	UNMEE	Ethiopië / Eritrea	Chinook
2001-heden	Enduring Freedom	Afghanistan	Chinook
2002	Task Force Fox	Macedonië	Chinook
2002	Amber Fox	Macedonië	Chinook
2003-2005	SFIR	Irak	Chinook, Cougar
<b>Transportvliegtuigen</b>			
1991-1992	UNAMIC	Cambodja	Fokker F-27
1991-1998	UNSCOM	Irak	Fokker 60
1992-1993	UNTAC	Cambodja	Fokker F-27
1992-1995	UNPROFOR	Balkan	Fokker F-27
1994	Silver Back	Rwanda	Hercules
1995	UNMIH	Haïti	Transport
1995	UNAVEM	Angola	Hercules
1998	Bali Express	Indonesië	KDC-10
1998	Orkaan Mitch	Honduras	KDC-10, Hercules
2000	UNAMSIL	Sierra Leone	KDC-10
2001	Aardbeving	El Salvador	KDC-10
2001-2002	Enduring Freedom	Quatar	KDC-10



Periode	Naam operatie	Locatie	Wapensysteem
2003	aardbeving	Iran	Hercules
2004	UNWFP	Jordanië	Fokker 60
2004	Evacuatie	Ivoorkust	KDC-10
2004-2005	Tsunami	Azië	KDC-10
<b>Grondgebonden inzet</b>			
1956-heden	UNTSO	Libanon	Personeel
1982-1995	MFO	Egypte	Waarnemers
1991	Wild Turkey	Turkije	HAWK, Patriot, Stinger
1991	Diamond Patriot	Israël	Patriot
1993-2000	Camb Mine Action Centre	Cambodja	KLu EOD
1994	Provide Care	Zaire	Medisch en transport eenheid
1995	Orkaan Luis	Nederlandse Antillen	Transport
1996-1997	OSCE	Moldavië	
1996-1997	UNTAES	Joegoslavië	
1997	varkenspest zuid NL	Nederland	Personeel
1997-heden	CIMIC	Bosnië	Reservisten
1998	Orkaan Georges	Nederlandse Antillen	Transport
1998	Aardbeving	Afghanistan	Personeel
1998	Kosovo Verification Mission	Joegoslavië	Personeel
1998	watersnood noord NL	Nederland	Personeel, SAR-helikopters
1999	Orkaan Lenny	Nederlandse Antillen	Transport
2000	vuurwerkcramp Enschede	Nederland	Personeel
2001	Essential Harvest	Macedonië, Albanië	
2001	MKZ	Nederland	Personeel
2002	vogelpest	Nederland	Personeel
2003	Display Deterrence	Turkije	Patriot
2004	Aardbeving	Marokko	
2004-2005	ISAF PRT	Afghanistan	Personeel
2004-heden	NTM-I	Irak	Instructeurs
2005	Tsunami	Sumatra	Verkeersleiders
2005-heden	Bestand Atjeh	Sumatra	Waarnemers
2005-heden	UNMIS	Soedan	Waarnemers
<b>Overig</b>			
2001-2002	Eagle Assist	Verenigde Staten	AWACS